

ĞÜVEN VE SİVİL BAĞLILIK BOYUTUYLA SOSYAL SERMAYE ve MEZHEP: KAHRAMANMARAŞ ÖRNEĞİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE RELIGIOUS ORDER AND SOCIAL CAPITAL WITH
REGARDS TO TRUST AND CIVIC ENGAGEMENT DIMENSIONS: THE CASE OF
KAHRAMANMARAŞ

Yrd.Doç.Dr. Osman ALACAHAN
Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Çalışma
Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
alacahan@gmail.com

Yrd.Doç.Dr. Betül DUMAN
Adıyaman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi
Bölümü
betulduman@hotmail.com

Öz

Bu makalede, sosyal sermayenin temel bileşenleri olarak kabul edilen 'güven' ve 'sivil bağlılık' göstergelerinin mezhep ile ilişkisi değerlendirilmektedir. Güven genel olarak insanlara güven, mezhepler arası güven ve gayri Müslimlere güven şeklinde ele alınırken, sivil bağlılık hem enformel ve formel etkileşim hem de gönüllü yardımlar boyutuyla incelenmektedir. Bu amaçla Kahramanmaraş ilinde 400 kişi ile yapılan saha araştırmasının verilerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın ilk düzeyinde mezhep ikinci düzeyinde ise mezheplerin dindarlığı bağımsız değişken olarak kullanılmış ve sosyal sermaye göstergeleri ile ilişkisi araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Mezhepler, Dindarlık, Sivil Bağlılık, Güven

Abstract

In this article, the relationship between 'trust' and 'civic engagement' which are supposed to be the main indicators of social capital and religious order have been evaluated. While trust has been elaborated in terms of "social trust", "trust among religious orders" and "trust to non-Islamic groups", civic engagement has been analyzed with regards to the dimensions of formal and informal interactions and voluntary donations. For this aim, the findings of a field survey carried out in Kahramanmaraş by 400 people have been used. At the first level of analysis, religious order and at the second level the extent of religiosity of those orders has been taken as independent variable and the relationship with indicators of social capital has been explored.

Key Words: Social Capital, Religious Order, Religiosity, Civic Engagement, Trust

Giriş

Sosyal sermaye kavramı akademik alanda oldukça ilgi görmekte ve toplumsal yapının anlaşılmasına ve açıklanmasına yeni olanaklar sunduğu düşünülmektedir. Kavramın etnik-kültürel-mezhepsel çeşitliliğin olduğu toplumlarda farklılıklar arasındaki ilişkileri anlamak bakımından da önemli bir çerçeve sunduğu görülmektedir. Bu makalede, mezhepsel farklılık ve Alevi-Sünni mezhep kimlikleri ile sınırlı bir değerlendirme yapılmaktadır.

Birinci bölümde makalenin dayandığı kavramsal çerçeve açıklanacaktır. Bu kapsamda sosyal sermaye tanımları ve sosyal sermaye kavramının önemi tartışılacak, devamında sosyal sermayenin temel bileşenleri olarak kabul edilen “güven” ve “sivil bağlılık” kavramları ile ilişkisi ve dinin sosyal sermaye açısından taşıdığı öneme değinilecektir. Makalenin ikinci bölümünde Kahramanmaraş ilinde 400 kişi ile yüz yüze görüşme suretiyle yapılan saha araştırmasının evreni ve yöntemi aktarılacaktır. Üçüncü bölümde, araştırmanın sonuçları kavramsal çerçevede çizilen sınırlılıklara uygun olarak ve mezhep ve kişilerin dindarlığı ile sosyal sermaye göstergeleri arasındaki ilişkiyi anlamak bakımından analiz edilecektir. Makale bulguların genel bir değerlendirmesi ile tamamlanacaktır.

1. Sosyal Sermaye Tanımları ve Önemi

Çok farklı sosyal sermaye tanımları mevcut olsa da, kavramın üzerinde durduğu en önemli şey ilişkilerin önemidir. İnsanlar kendi başlarına başaramayacakları hedefleri ve işleri diğerleri ile ilişkiler kurarak gerçekleştirebilirler. İletişim ağları sadece bireysel hedeflerin gerçekleştirilmesine hizmet etmekle kalmaz, toplumu bir arada tutan daha geniş ilişkiler ve normlar da üretir. Bu nedenle iletişim ağlarının kendisi toplumu da bir arada tutan bir harç işlevi gören sermaye olmaktadır (Field 2006:1-4).

OECD sosyal sermayeyi “gruplar içindeki ve gruplar arasındaki işbirliğini kolaylaştıran ortak normlar, değerler, anlayış ve ağlar” olarak tanımlamaktadır (Cote ve Healy 2001:41). Sosyal sermayenin daha geniş tanımlamaları sosyal kaynaşmayı sağlayan, kolektif eylemi ve birlikte hareket etmeyi kolaylaştıran insanlar arası etkileşimlerin tümünü kuşatmaktadır.

Sosyal sermaye kavramını popülerleştiren Amerikalı siyaset bilimci Robert D. Putnam’a göre sosyal sermaye “sosyal hayatın belli bir ortak hedef doğrultusunda birlikte davranabilmesini sağlayan-ağlar, normlar ve güven- gibi nitelikleri”dir (Putnam 1995: 664-5). Putnam bu tanımını Amerikan toplumunun neden gittikçe toplumsal hayattan çekildiği

sorusu etrafında şekillendirmiş ve Amerika'nın değişen hayat tarzının sosyal sermayenin çökmesine neden olduğu tespiti ile büyük dikkat çekmiştir¹.

Pierre Bourdieu tarafından geliştirilen sosyal sermaye yaklaşımı O'nun sınıf kavramı ile yakından ilişkilidir. Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramı kapitalist toplumu ve eşitsizliklerini sürdürme yollarına odaklanmakta ve Bourdieuan perspektiften sosyal sermaye hayatın farklı sosyal alanlarında yürütülen sosyal mücadelelerin bir kaynağı olmaktadır. Sosyal sermayenin iki niteliği öne çıkmaktadır:

Birinci nitelik, grup üyeliği ve sosyal ağlarla bağlantılıdır. Bireyin harekete geçirebileceği sosyal bağların sayısına bağlı olarak sosyal sermayesinin hacmi belirlenmektedir. Gönüllü örgütlenmeler, sendikalar, siyasal partiler sosyal sermaye ediniminin çağdaş örnekleridir. Sosyal sermayenin ikinci niteliği, karşılıklı anlama ve tanıma temelinde yükselmesidir. Bu da onun nasıl sembolik nitelik taşıdığını göstermektedir. Bu boyutta sosyal sermaye sembolik sermayeye dönüşmekte ve etkinleşmesi için gruplar ya da sınıflar arasındaki nesnel farklılıkların sembolik farklılıklara dönüşmesi gerekmektedir. “Ekonomik ve kültürel sermaye kendilerine ait somut varlıklara sahipken (para, hisse, sınav, diploma vb), sembolik sermaye ancak ‘diğerlerinin gözünde’ var olmaktadır” (Bourdieu 1986:249). Sosyal sermaye bu nedenle “ne faydayı en çoğa çıkarmaya yarayan rasyonel bir köprü ne de demokratikleşmeyi sağlayacak bir bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Sosyal sermaye burada, gruplara özgü, bağlam bağımlı ve sosyal tabakalaşma kuran bir kaynaktır” (Lewandowski, 2006: 19-20).

Coleman (1988: 9) sosyal sermayenin insan sermayesinin gelişimine katkısını araştırdığı çalışmasında sosyal sermayeyi bir kişinin kendi bağlantılarıyla ulaşabileceği yararlı bir kaynak olarak tanımlamaktadır. O'na göre sosyal sermayenin unsurları; a) sosyal yükümlülükler ve beklentiler ki bunlar sosyal güvenin sürdürülmesine yardım etmektedir; b) normlar ve yaptırımlar ki bunlar kolektif eylemleri olanaklı kılmakta ve bireylerin eylemlerini kısıtlama işlevi görmektedir. Sosyal sermaye ayrıca c) sosyal destek ve yardımlar son olarak da d) gönüllü örgütlenmelerle ilişkilidir (Coleman 1990: 311-313). Gönüllü örgütlenmeler yükümlülük ve beklenti ürettiği gibi güveni de güçlendirmektedir. Coleman'a göre sosyal

¹ Putnam, “Bowling Alone”¹ adlı çalışmasında, Amerika'da sosyal sermayenin çökmesine neden olan hayat tarzı değişikliklerini a) zaman ve para baskısı yaratan değişimler b) kadınların istihdamdaki paylarının artması kapsamındaki değişimler c) yeni banliyöleşme d) arabanın yaygınlaşması, gelişen iletişim teknolojileri ve medyanın artan etkisi ile ilişkili değişimler olarak ortaya koymaktadır (Putnam 2000: 191, 205, 212, 237). Başka bazı çalışmalarda da artan işbölümü ve yeni iletişim araçları, kentleşme, aşırı bireyselleşme ve piyasa hâkimiyeti sosyal sermaye erozyonunu açıklamakta kullanılmaktadır (Field 2006: 10- 11).

sermaye güvenin kazanılmasının yanı sıra çocuğun ve gencin bilişsel ve sosyal gelişimi ve güvenli bir öz benliğin evriminde de önem taşımaktadır (Coleman 1990: 334). Ancak sosyal sermaye yalnızca bireysel bir nitelik değil aynı zamanda toplumun tümünün faydalanabileceği kamusal bir iyidir de (Coleman 1990: 312).

Bu bakımdan sosyal sermayenin ürettiği en genel kamusal iyinin sosyal kaynaşma olduğu değerlendirilmektedir (Berger-Schmitt 2000:7). Nitekim Avrupa Birliği sosyal göstergeler sisteminde sosyal kaynaşma kavramı iki amaca hizmet edecek şekilde tanımlanmaktadır: Birincisi farklılıkların, eşitsizliklerin ve dışlanmanın azaltılması, ikincisi ise sosyal ilişkilerin ve bağların güçlendirilmesidir ki bu sosyal sermaye olarak adlandırılmaktadır². Benzer şekilde Kearns ve Forrest (2001:2127), sosyal kaynaşmanın beş farklı boyutundan bahsederlerken, bu boyutlardan biri olarak kaynaşmış toplumların yaygın sosyal ilişkiler, ağlar ve sivil topluma nüfuz eden sosyal sermaye ile tanımlandıklarını ifade etmektedirler.

Sosyal sermaye, aynı zamanda ulusun zenginliği ve ekonomik büyümenin belirleyici unsuru olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda Fukuyama farklı ülke ve ulusların farklı güven düzeyleri ile ekonomik performansları arasında mukayese yaparak, bir toplumdaki güven düzeyinin refahın ve demokrasinin koşullarını yapılandırdığını tespit etmektedir. Fukuyama, sosyal sermayenin ekonomik işlevinin sözleşme, hiyerarşi, bürokratik kurallar gibi formel eşgüdüm mekanizmalarına nazaran mübadele maliyetlerini düşürdüğü iddiasındadır. Güvene dayalı enformel bağlar modern ekonomilerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. En yüksek teknoloji ekonomik etkinliklerde dahi sosyal sermaye formel eşgüdüm tekniklerinden daha etkilidir. Kaldı ki modern liberal demokrasinin ön şartı da sosyal sermaye stoku ve sivil örgütlenmelerdir (Fukuyama 2001:13).

Yüksek güvenli toplumlar ayrıca çelişkileri yargı dışında uzlaşma ile çözebilen, kolektif sorun çözme kabiliyeti yüksek ve vatandaşları arasında yüksek düzeyde hoşgörü olan toplumlardır (Putnam, 2001: 288). Sosyal sermaye kamusal iyi olarak aynı zamanda politik sonuçlar da üretmektedir: Sivil toplum sosyal sermayeyi güçlendirirken, sosyal sermaye de siyasal katılımı artırıp, iyi yönetimi kolaylaştırmaktadır (Norris 2001). Putnam'a göre, bir bölge yüksek düzeyde bir siyasal entegrasyona sahipse ve ekonomik sistem iyi işliyorsa, bu durum sosyal sermayenin başarılı şekilde üretilmesinden kaynaklanmaktadır.

² Burada sorgulanan unsurlar: a) Sosyal bağlar ve ilişkilerde yer alma b) Ortak değerler, dayanışma ve çelişkiler c) Kurumlara güven d) Avrupa'ya özel konular (Avrupalılık kimliği vb.) olmaktadır.

Kısaca sosyal sermaye bağlamında yapılan araştırmalarda; sosyal sermaye ile sosyo-ekonomik ve demokratik gelişme arasında bir bağ olduğu, sosyal sermayesi yüksek toplumların demokratik yetkinliğe sahip, dünyanın gelişmiş ülkeleri olduğu bulgulanmaktadır (OECD 2001:41). Benzer şekilde sosyal sermayenin aynı zamanda insani gelişme, daha iyi eğitsel başarı (Coleman, 1988), daha eşitlikçi gelir (Wilkinson 1996, Kawachi *vd.* 1997), daha iyi sağlık (Wilkinson 1996), daha düşük suç oranları (Putnam 2000), daha az yolsuzluk ve daha etkin yönetim (Putnam 1995) gibi göstergelerle pozitif bir ilişkiye sahip olduğu da ortaya konmaktadır (Norris 2001).

Kaynaşmış bir toplumun yüksek sosyal sermaye stoku ile donanmış bir toplum olduğu kabul görmesine rağmen, yüksek sosyal sermayeli toplumun kaynaşmış bir toplum olmayabileceği, bazen sosyal ağlar ve etkileşimlerin kaynaşma aleyhine çalışabileceği görülmektedir. Nitekim sosyal sermayesi yüksek çıkan çeşitli ülkeler, gettolaşma, paralel yaşamlar gibi sosyal olarak kaynaşmamışlığı gösteren sorunlarla boğuşabilmektedirler. Bu nedenle literatürde bağlayıcı ve köprü kurucu sermaye ayrımı yapılmaktadır.

Bağlayıcı sosyal sermaye grup içindeki bağlara odaklanırken ve bazen gruplar arasında mesafe ve gerilimin kaynağı olabilmektedir. Öte yandan köprü kurucu sosyal sermaye daha geniş ve içerici görülmektedir (Gittell ve Vidal 1998: 10). Köprü kurucu sermaye ise kimliklerin genişlemesine ve karşılıklılık normlarının üretilmesine katkı sağlamaktadır (Putnam 2000: 23). Mafya tipi yapılar, Nazi gençliği gibi kişilerarası bağların grup içinde yüksek olduğu yapıların irdelenmesinden, bağlayıcı sosyal sermayenin toplamda yarattığı olumsuz etkiler ifade edilmektedir (Helliwel 2001:43). Bağlayıcı sosyal sermaye bireyleri daha iyi fırsatlarla buluşturarak ekonomik entegrasyonu ya da etnik grup içi işbirliğini destekleyerek daha müreffeh yaşamalarına olanak sunmaktadır (Chen 2000:273-275).

Bununla birlikte yakın aile bağları, sosyal yardım ve destek, gönüllülük genellikle yoksul bölgelerin genel bir niteliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nitelikler insanların yoksullukla baş etme, işsizlik veya dışlanma ile mücadelesini kolaylaştırmaktadır (Putnam 1993: 35). Portes ve Landolt (1996:20) ise tam tersine gettolarda ciddi düzeyde sosyal sermaye olduğunu ancak bunun çok nadiren yoksulluktan kurtulmaya yol açtığını belirtmektedirler. Benzer şekilde İngiltere’de sosyal sermaye ve sosyal kaynaşma arasında çatışma olduğu, sosyal sermayenin dışlanmış toplulukları koruyup, güçlendirdiği buna karşılık, kişinin mekânsal ve sosyal hareketliliği için dışlanmış ve dezavantajlı durumdaki

topluluktan ayrılmasının gerektiği ifade edilmektedir. Bu manada sosyal sermaye kendi içinde yıkıcı tohumları da taşımaktadır.

1.1. Sosyal Sermaye ve Güven

Sosyal sermayenin değeri, bireysel fayda peşinde koşan, toplumsal vicdanı zayıf insanları ortak çıkarlar ve kamu yararını gözeten bir vatandaşa dönüştürmesinde aranmaktadır (Smidth, 2003: 5). Sosyal sermayenin bu dönüştürücü gücünde en önemli unsur “güven” olarak kabul edilmektedir. Sosyal sermaye belli bir düzeyde güvenin varlığına bağlıdır ve bu hem sosyal ilişkilerin istikrarlı sürdürülmesine hem de sermaye stokunun arttırılmasına hizmet etmektedir.

İnsanların birbirlerini tanıdıkları, yüz yüze ilişkilerin yoğun ve yaygın olduğu toplumlarda yüksek düzeyli bir güven vardır ve güven insanlar arası düzenli ve sık etkileşimlerin sonucu olarak açığa çıkmaktadır. Bu tür topluluklar genellikle sosyal olarak türdeş, coğrafik olarak izole edilmişlerdir ve yüksek güven düzeyini sürdürmeye imkân verecek ölçüde vatandaşlar birbirlerine daha güçlü yaptırım uygulayabilmektedirler (Coleman 1990: 105-108). Diğer toplumlarda ise daha dolaylı ve gayri şahsi bir güven bulunmaktadır. Bu tür bir güven iki kaynaktan elde edilmektedir. Birincisi karşılıklılık normları diğeri ise sivil bağlılıktır (Putnam, 1993: 171).

Bir toplumda güvenin düşük olmasının çeşitli açıklamaları yapılabilmektedir. Bu açıklamalardan biri Eric M. Uslaner tarafından 2003 yılında gerçekleştirilen araştırmaya atfen ortaya konabilecektir. Söz konusu araştırmada, sosyal sermayenin en önemli belirleyenin toplumdaki ekonomik eşitsizlik düzeyi olduğu bulgulanmaktadır. Buna göre, ekonomik eşitsizliğin en düşük düzeyde olduğu toplumda sosyal sermaye çok yüksek olabilmektedir. Toplumdaki gelir farklılığının büyük olması, önemli ölçüde yolsuzlukların ve haksız kazançların varlığı konusunda toplumda ciddi endişelere neden olabilmekte ve bu da toplum kesimleri arasındaki güven düzeyinin azalmasına yol açabilmektedir. Keza Amerika ve Avrupa örneklerinde gerçekleştirilen sosyal sermaye araştırmalarında refah rejimlerinin gücü de dikkate alınmakta ve Avrupa’da daha kurumsal ve kapsayıcı refah devleti düzenlemelerinin olmasının güvenin yüksek çıkmasında etkisi olduğu ifade edilmektedir. Yine “toplumların bireyci ya da kolektivist” olmaları da sosyal sermaye üzerinde etkide bulunmaktadır. Kolektivist toplumlarda temel etkileşim guruplar arasında gerçekleştiğinden “stratejik güven (fayda beklentisi)” yüksek çıkmakta ve kişilerarası güven düşük seyretmektedir (Uslaner ve Brown 2002). Sosyal sermayenin ve güvenin düşüklüğünün refah

rejimi, gelir eşitsizliği, bireyci veya kolektivist yapı değişkenlerle ilişkisi dışında başka açıklamaları da bulunmaktadır. Örneğin, Inglehart ve Welzel (2005), Dünya Değerler Araştırma verilerinin farklılığının iki ana boyut dikkate alınarak okunmasının anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Bu boyutlardan birincisi geleneksel/seküler-rasyonel; ikincisi yaşama-kendini ifade etme değerleridir. Geleneksel/seküler-rasyonel değerler esas itibariyle dinin önemli olduğu ülkelerle önemli olmadığı ülkeleri birbirinden ayırt etmektedir. Geleneksel kutba yakın toplumlarda ebeveyn-çocuk ilişkisi, dolayısıyla geleneksel aile bağları önemli iken, boşanma-kürtaj-intihar gibi durumlara olumsuz yaklaşmaktadırlar. Bu toplumlar yüksek düzeyli bir ulusal gurur ve milliyetçi bakışa sahiptirler. Kişilerarası güven düşük seyretmektedir. Seküler-rasyonel toplumlar ise bu konularda tam tersi tercihlerde bulunmaktadır. Ülkeleri birbirinden ayırıtıran ikinci boyut, yaşama ve kendini ifade etme değerleri olup, sanayi toplumları ile sanayi sonrası toplum ayrımı burada etkili olmaktadır. Sanayi sonrası toplumlarda belli düzeyde refahın yakalanmış olduğu ve bu kuşaklar arasında aktarıldığı için öncelik yaşam kalitesine ve kendini ifade etmeye verilmektedir. Ayrıca, kendini ifade etme değerlerinin yüksek olduğu toplumlar kişilerarası güvende de üst sıralarda yer almaktadır.

1.2. Sosyal Sermaye ve Sosyal Ağlar/ Sivil Bağlılık

Sosyal sermaye, ağlara katılım ve sosyal etkileşimlerle biçimlenmekte ve etkileşimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal iletişim ağları ve gönüllü kuruluşlardaki etkileşim Tocqueville'den beri sosyal bağlılığın temeli, vatandaşları birbirine bağlayan harç olarak değerlendirilmektedir (Field 2006: 7).

Literatürde iki ağ arasında ayırım yapılmaktadır. Birincisi aile ve yakın arkadaşlar arasındaki etkileşimlerdir ve “f-ağlar” olarak adlandırılmaktadır. İkincisi ise aile dışında daha uzaktakilerle, mahallede yaşayanlarla sivil toplum örgütlerinde, gönüllü kuruluşlarda, kulüplerde kurulan temaslar ve etkileşimlerdir ki bu da “v-ağlar” olarak adlandırılmaktadır. Putnam'ın ifadeleri ile bunlar bağlayıcı ve köprü kurucu sermayeye karşılık gelmektedir.

Fukuyama (1995: 21) insanların çıkarlarını dengelemek için birden fazla sosyal grup/ağ içinde yer aldıklarını iddia etmektedir. Ancak her bir ağ tipi kendisine ait bir sosyal etkileşim tarzına sahiptir. Arkadaş ve aile, sevgi ve güvenlik duygusunun beslendiği bir etkileşim iken, daha uzak kesimlerle sosyal statü arayışı, bilgi alışverişi, rant kollama, kendini gerçekleştirme gibi başka ilgiler ön plana çıkmaktadır. Temel iddia, açık ağların köprü kurucu sermaye gibi işlev göreceği ve farklı grupları birbirine bağlayacağıdır. Bu ağlara katılımı

sosyal etkileşim birincil hedef iken, rant kollama karşısında güven ve korunma da yan etki olarak ortaya çıkmaktadır. Bourdieu ise sosyal sermayeyi sadece elitlere ait olan ve onların kendi görelî üstün konumlarını korumaya yarayan, sosyal bağlantılarına yatırım stratejisi işlevi kazandıran bir nitelik olduğunu iddia etmektedir. Buna karşılık Coleman sosyal sermayenin sadece imtiyazlı, zengin kesimlerle sınırlı olmadığı, fakirlere ve madun kesimlere de ciddi faydalar sağladığını belirtmektedir (Field, 2006: 24-26).

Güven ile sosyal ağlar ve etkileşim arasındaki ilişki şöyle ele alınmaktadır. Güçlü sivil toplum/yaygın gönüllü kuruluşların olduğu bir toplumda yüksek sosyal sermaye vardır. Putnam bir çalışmasında sivil toplumun varlığını İtalya'nın kuzeyi ve güneyi arasındaki ekonomik gönenç farkını açıklayan bir unsur olarak ortaya koymaktadır. Putnam, İtalya'nın bazı bölgelerinde daha az yolsuzluk ve daha yüksek refah bulgularken, bu bölgelerde spor kulüpleri, sosyal dernekler gibi enformel küçük grupların var olduğunu ve geleneksel olarak bu türden kurumlara katılımın yüksek olduğunu tespit etmektedir. Bu çerçevede, gönüllü örgütlenmelerin güven ve dayanışma tesis edip, kolektif eylemi kolaylaştırarak son noktada ekonomik büyümeye katkı sağladıkları sonucuna ulaşmaktadır. O'na göre sivil toplum karşılıklı işbirliği, sosyal ağlar, eşit politik ilişkiler ve yurttaş katılımı geleneğini yaşatıp, güçlendirmektedir. Bunların arkasında vatandaşlar arasındaki karşılıklı güven vardır (Putnam, 1993: 6-7).

Yine, Norris de dernek ve birlikler gibi örgütlerin farklı sosyal tabakadan insanları bir araya getirdiğini, farklı kökenlerden insanları kaynaştırdığı, ayrıca hoşgörü, işbirliği, karşılıklılık gibi değerlerin yaygınlaşmasını sağlayarak zengin bir toplumsal alt yapının oluşmasına katkıda bulunduğunu ifade etmektedir (Erdoğan, 2006: 4).

Putnam örgütlere üyeliği sivil bağlılığın en önemli kısmı olarak kabul etmektedir. Güven düzeyi yüksek birey gönüllü örgütlere daha çok katılmaktadır. Ya da diğerlerine daha çok güvenen kişilerin, gündelik yaşamlarındaki etkileşimleri daha az maliyetli hale gelmekte, diğerlerine karşı daha hoşgörülü yaklaşabilmekte ve sivil toplum örgütlerine daha çok katılmaktadır (Putnam, 2001:288-289). Tersinden ise bir topluluktaki güven düşük ise, gönüllü örgütlenmelerin sayısı ve etkinliği azalmaktadır (Putnam, 2000: 401). Aynı şekilde bir ekonomik işletmede yüksek güven o işletmeyi daha üretici ve verimli kılmakta, bu türden bir toplum ise daha gelişmiş ve müreffeh bir toplum olmaktadır (Fukuyama, 1995: 7, 357). Ayrıca, güvenin düşük olduğu toplumların sosyal yapıları daha hiyerarşik örgütlenmektedir (Fukuyama, 1995: 25).

Bazı kuramcılar formel örgütlenmiş gönüllü kuruluşlara katılımdan daha önemli olanın günlük yaşam ağlarına doğrudan katılım olduğunu ifade etmektedir. Aile ve arkadaşlarla mahallede kurulan enformel ilişkiler, destek grupları, okuma grupları, halkevleri veya kahvelerde kurulan gevşek ağlar içinde yer alma bu kapsamda değerlendirilmektedir (Gundelach ve Torpe 1996: 31; Parry vd. 1992: 86-87). Örneğin Putnam ortak bir amaca yönelmemiş faaliyetler çerçevesindeki ilişkilerin de –kahvede iskambil oynamak gibi- sosyal sermayenin önemli bir türü olduğunu kabul etmektedir (Putnam, 2000: 93-115). Bu türden sivil bağlılıklar ve sosyal katılımların modern toplumda arttığına dikkat çekilmekte ve enformel sosyal ağlara katılım ile güven arasındaki ilişkiler sorgulanmaktadır.

1.3. Sosyal Sermaye ve Din

Sosyal sermaye kuramcılarında dini aidiyetin, dini pratiklerin/ibadetlerin ve dindarlığın sosyal sermayenin üretilmesinde önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Ancak sosyal sermaye oluşumunda dinin rolüne ilişkin sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Oysa din birçok toplumda sosyal etkileşimin ve ilişkisel yaşamın merkezinde yer almaktadır (Smidth, 2003: 2)

Durkheim sosyal bir olgu olan dinin bir toplumda dayanışma ve bireysel kimlik kazanımının kaynağı olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Din hayata ilişkin bir anlam, sosyal denetim, kaynaşma ve ortak bir amaç sunmaktadır. Din, dini ayin ve ibadetler aynı zamanda insanlar arasında iletişim ve etkileşim aracı olarak önem kazanmakta ve ortak ahlaki ve sosyal normların oluşmasına ve kabul görmesine katkı sağlamaktadır (Thompson, 1982: 129).

Yine Putnam (2000: 66) inanç topluluklarının Amerika’da sosyal sermayenin biriktirilmesinde en önemli hazine olduğunu ifade etmektedir. Din ve dini inançlar bireylerin genel olarak insana ve kendileri dışındakilere bakışını belirlemektedir. Etnisite-kültür-statü-sınıf-cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırarak ortak bir kimlik sunan tüm dinlerin insanlara güvenmeyi telkin etmesinin, dürüstlüğe, ihtiyacı olana yardıma ve merhamete çağırmasının altı çizilmektedir. Diğer yandan dini cemaatler ve ayinler sivil/ilişkisel yaşamı, sosyal yardımları, bağışları ve gönüllülüğü hayatileştirmekte ve bunlar da sosyal sermayeyi üretmektedir (Nagy, 2009). Bu nedenlerle örneğin ABD’de dinin diğer kurumlardan daha çok sosyal sermaye üretimine katkı sağladığı ifade edilmektedir. Ancak dini yapılardan kaynaklı sosyal sermaye sadece dini gönüllülüğü sağlamamakta, aynı zamanda seküler gönüllülüğü ve yardımları da artırmaktadır (Coleman, 2003: 34).

Dinin sosyal sermaye oluşumuna katkısı bunlarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda dini kurumların örgütlenmede ve sosyal hizmet faaliyetlerinin yürütülmesinde daha başarılı olduğu değerlendirilmektedir. Keza yine yerel ve ulusal düzeyde dini kurumlar genel olarak en çok güvenilen kurumlar arasında sayılmaktadır (Smidth 2003: 3).

Coleman devlet ve özel okullardaki başarı performanslarını karşılaştırdığı bir çalışmasında Katolik okullarında ya da diğer inançlara dayalı okullarda sosyal sınıf veya etnisite gibi diğer faktörler dikkate alındığında bile öğrencilerin daha iyi bir performans gösterdiğini tespit etmektedir. Ailenin dışında toplumda var olmaya devam eden dini kurumlar, kuşakları bir araya getiren bir ortam sunmakta ve sosyal sermayeyi yetişkinler, gençler ve çocuklar için de ulaşılabilir kılan bir sosyal sermaye türü olarak ortaya çıkmaktadır (Coleman, 1990: 336).

Amerika’da yapılan çalışmalardan ortaya çıkan bir diğer önemli husus da sivil becerilerin kazanıldığı ortamlar arasında cami/kilise gibi ibadet yerlerinin öne çıkmasıdır. Her ne kadar işyeri ve sendikalar gibi diğer tür sivil toplum örgütleri de sivil becerilerin kazanılmasına yardımcı olsa da, dini ortamlar ve kurumlar sınıf temelli sivil bağlılığı kırmakta, fakirlerin, düşük sosyal statüdekilerin, kadınların, dezavantajlı kesimlerin de örgütlenme ve iletişim gibi sivil beceriler kazanmasına, insan sermayelerinin yükselmesine, siyasal katılım becerisi geliştirmelerine fırsatlar sunmaktadır (Coleman, 2003: 35).

Elbette din her zaman olumlu sonuç üretmemektedir. Dini toplulukların bazen düşmanlık ve hasımlık üretebildiği, dinin kamusal ve siyasal alana taşınması, siyasal gayeler gütmesinin sosyal bölünmeleri ve çelişkileri derinleştirebildiği de bilinmektedir (Smidth, 2003: 13). Nitekim Putnam (1993: 107) İtalya üzerindeki çalışmasında Katolik dindarlık ile sivil bağlılık arasında negatif bir ilişki tespit etmektedir. Bu durum, dini otoritenin yatay ya da dikey örgütlenmesi ile ilişkisinin olması ile açıklanmaktadır. İtalya’da oldukça hiyerarşik şekilde örgütlenen Katoliklik sosyal sermaye üretmezken, Amerika’da yatay şekilde, cemaat ilişkilerini ve etkileşimlerini merkeze almasının tersi sonuç doğurduğu görülmektedir. Ayrıca, inançlarının diğerlerinden farklılığa vurgu yapan dinler ve cemaatler, dışlayıcı ve kendi içine dönük olmaktadır. Cemaatin geniş ya da dar olması da sosyal sermaye üretiminde etkili olmaktadır (Coleman, 2003: 37).

2. Alan Araştırması Evreni ve Yöntemi

Güven ve sivil bağlılık boyutuyla sosyal sermaye ve mezhep ilişkisinin sorgulandığı bu alan araştırmasında Kahramanmaraş İlinde özellikle Alevi yoğun 8 mahallede³ 18 yaş üzeri 400 kişi ile yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Örneklem büyüklüğü, belirlenen mahallelerin TÜİK nüfus verilerine oranlanarak ve %95 güven aralığında %5 anlamlılık düzeyinde araştırma evrenini temsil edecek sayıda belirlenmiştir. Her mahallede tesadüfi örnek seçimi ile belirlenen sayıda bireylerle görüşmeler yapılmıştır.

Kahramanmaraş ilinde özellikle Alevilerin yoğun olduğu mahalleler çalışma alanı olarak belirlenmeye çalışılmış ancak Alevilerin özellikle belli bölgelerde yoğunlaşmadıkları, şehrin hemen her bölgesinde ikamet ettikleri belirlenmiştir. Bu ilde yapılan çalışmada dikkati çeken bir diğer önemli nokta da Alevilerin dini kimliklerini ifade etmemekte özen gösterdiklerinin gözlemlenmesi olmuştur. Anket formunda yer alan bazı sorulara az da olsa bazı görüşmeciler olumsuz tepki vermişlerdir. İlde çalışma öncesi uygulanacak anket formlarının alanda pilot uygulaması yapılmış, anket formlarında gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra saha çalışmaları tamamlanmıştır. 420 kişi ile iki koordinatör ve proje yürütücüsü nezaretinde 20 anketör aracılığıyla 15 günde yapılan anket çalışmasından 400 anket değerlendirmeye alınmış, veriler SPSS 16.0 İstatistik programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Mezhep kimliği olarak Alevi, Hanefi, Şafii, Diğer başlıkları kullanılmış, değerlendirme aşamasında Hanefi ve Şafiiler Sünni başlığı altında toplanmış, oluşturulan kategorilere ait verilere Ki-Kare Bağımsızlık testi uygulanarak, kişilerin etnik ve mezhep kimlikleri bağımsız değişken, güven ve sivil bağlılığı ölçmeyi amaçlayan sorular bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Mezhep kimliği ile güven ve sivil bağlılık göstergeleri arasında bağıntı çözümlemesi yapılmıştır.

Bu çalışmada Alevilik yaygın kabul edildiği şekliyle mezhep kimliği olarak ele alınmıştır. Aleviliğin tanımı, tarihsel kökeni, inanç ve ibadet şekilleri, ideolojik görüş ve düşüncelerinin tespiti bu çalışmanın amaç ve kapsamı dışında tutulmuştur. Yine genel kabul görmüş şekliyle Hanefilik ve Şafilik Sünni mezhep kimliği başlığı altında ele alınmıştır.

Araştırmada iki düzeyde analiz yapılmıştır. Birinci aşamada mezhep bağımsız değişken olarak ele alınmış ve sosyal sermayenin ölçülebileceği üç bağımlı değişken ile ilişkisi araştırılmıştır. Bu değişkenler şöyledir:

³ Kayabaşı, Gazipaşa, Yörükselim, Namık Kemal, Dulkadiroğlu, Sakarya, Bahçelievler, Sütçü imam mahalleleri

1) Sosyal güven: Sosyal güven “genel olarak insanlara ne kadar güvendikleri” sorusu çerçevesinde ölçülmeye çalışılmıştır. Burada ayrıca mezhep ve din ayrımı kullanılarak mezhep mensuplarının birbirlerine güvenleri ve gayri Müslimlere olan güvenleri de sorgulanmıştır.

2) Sivil bağlılık. Sivil bağlılık ise üç farklı değişkenle anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunlar;

a) Enformel Sosyal ağlar: Burada; hem “v” tipi hem de “f” tipi ağlar dikkate alınmış; akraba ve komşu ziyaretleri, düğün ve nişan törenleri, cenaze törenlerine katılma, ibadethaneye (cami, cemevi, kilise vb.) gitme sıklığı değerlendirilmiştir.

b) Formel sosyal ağlar: Dini cemaat ve topluluk üyeliği, dernek ve sivil toplum kuruluşu üyeliği sorgulanmıştır. Ayrıca karşılaştırma yapmak bakımından siyasi parti üyeliği ile mezhep ilişkisi de analize dâhil edilmiştir.

c) Gönüllü katılım: Politik olmayan gönüllü katılım “Aşağıdakilerden hangisine yardım yaparsınız?” sorusu ile ölçülmeye çalışılmıştır. Bunlar içerisinde dini kuruluşlar, sosyal/kültürel kuruluşlar ve eğitim kurumları ayrı ayrı sorulmuştur.

Analizin ikinci aşamasında ise farklı mezheplere mensup kişilerin dindarlık düzeyi de dikkate alınmıştır. Ancak dindarlık, öznel bir durum olarak yani kişilerin kendilerini ne kadar dindar olarak tanımladıkları sorusu üzerinden alınmamıştır. Bu çalışmada dindarlığın ölçütü olarak sadaka vermek, kurban kesmek ve ibadethaneye gitme sıklığı ele alınmış ve mezhebin dindarlık düzeyi ile güven ve maddi yardımda bulunma (bağış) ilişkisi araştırılmıştır. Bu kabul kullanılan ölçütlerin Alevi inancına yabancı olduğu ve onların dindarlığını göstermekte kullanılamayacağı itirazına açıktır.

3. Araştırma Bulguları

3.1. Güven

Mezhep kimliği ile genel olarak insanlara güven arasında anlamlı bir bağlantı tespit edilememiştir (Tablo 1). Bu tablodan insanlara güvenin genel olarak düşük olduğu sonucunu çıkarmak olasıdır. Nitekim insanlara genel olarak güvenenler araştırmaya katılanların %15,8’i iken, üçte bire yakın bölümünün insanlara “hiç güvenmediği” görülmektedir.

Tablo 1: Mezhep * İnsanlara Güven (%)

		Güvenirim	Normal (Duruma göre)	Güvenmem	Toplam
Mezhep	Alevi	17,6	58,8	23,5	100,0
	Sünni	16,0	53,1	30,9	100,0
	Diğer	7,1	71,4	21,4	100,0
	Toplam	15,8	54,0	30,2	100,0

$p > 0,05$ $sd:4$ $\chi^2:2,28$

Elbette bu tablo başka bazı araştırmalarda da ortaya konan “sosyal güveni düşük, insanlarla ilişkilerinde dikkatli davranan toplum” tespitini teyit etmektedir. Ancak mezhepler ve dinler arası güven ilişkilerine bakıldığında anlamlı bağıntılar bulunmaktadır (Tablo 2). Alevilerin önemli bir çoğunluğu (%88,1) kendi dini kimliğindekilere güvendiklerini ifade ederken, Sünnilerin beşte birinden azı Alevilere güvendiklerini belirtmişlerdir. Sünnilerin yaklaşık yarısı “duruma göre” Alevilere güvenebileceklerini, üçte biri ise Alevilere güvenmediklerini söylemişlerdir. Diğer mezhep kategorisindekiler ise Alevilere en fazla güvenmeyen kesimi oluşturmaktadır.

Tablo 2: Mezhep * Alevilere Güven (%)

		Güvenirim	Normal (Duruma göre)	Güvenmem	Toplam
Mezhep	Alevi	88,1	11,0	0,9	100,0
	Sünni	18,7	46,6	34,7	100,0
	Diğer	1,0	42,0	57,0	100,0
	Toplam	21,0	45,0	34,0	100,0

$p < 0,05$ $sd:4$ $\chi^2:52,90$

Mezhep kimliği ile Sünnilere güven arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir (Tablo 3). Alevilerin yaklaşık yarısı Sünnilere güvenmezken, Sünnilerin kendi mezhebindekilere güveni de Alevilerin kendi mezhebindekilere güveninden oldukça düşük çıkmıştır (%29,5). Bu tablolar birlikte değerlendirildiğinde Sünnilerdeki “güven” olgusunun mezhep bağımlı olmadığı, genel olarak insanlara daha güvensiz oldukları, gayri Müslimler söz konusu olduğunda ise bu güvensizliğin daha da arttığı görülmektedir. Buna karşılık Alevilik ile “güven” ilişkisinde mezhebin belirleyici unsurlardan olduğu, kendi mezheplerindekilere neredeyse hiç güvensizlik göstermedikleri, ancak aynı zamanda Alevilerin tüm mezheplere ve gayri Müslimlere karşı daha güvenli oldukları görülmektedir.

Tablo 3: Mezhep * Sünnilere Güven (%)

		Güvenirim	Normal (Duruma göre)	Güvenmem	Toplam
Mezhep	Alevi	23,5	29,4	47,1	100,0
	Sünni	29,5	52,8	17,6	100,0
	Diğer	28,6	35,7	35,7	100,0
	Toplam	29,2	51,2	19,5	100,0

$p < 0,05$ $sd:4$ $x^2:11,80$

Mezhep kimliği ile gayri Müslimlere güven arasında da anlamlı bir bağıntı belirlenmiştir. Aleviler gayri Müslimlere en çok güvenen kesimi oluştururken, Sünniler ve diğer mezheplerin önemli bir çoğunluğunun (%48 ve %57,1) gayri Müslimlere güvenmedikleri görülmektedir. Tüm dini kimlikler açısından bir değerlendirme yapıldığında ise gayri Müslimler en fazla güvenilmeyen kesimi oluşturmaktadır (Tablo 4). Bu sonuç, aynı dinden olmak unsurunun Türkiye toplumunda güven üzerinde olumlu etkide bulunduğu değerlendirmesini yapmaya olanak sağlamaktadır. Bu, en çok da Sünniler için geçerli gözükmektedir.

Tablo 4: Mezhep * Gayri Müslimlere Güven (%)

		Güvenirim	Normal (Duruma göre)	Güvenmem	Toplam
Mezhep	Alevi	35,3	52,9	11,8	100,0
	Sünni	11,1	40,9	48,0	100,0
	Diğer	21,4	21,4	57,1	100,0
	Toplam	12,5	40,8	46,8	100,0

$p < 0,05$ $sd:4$ $x^2:15,32$

3.2. Sivil Bağlılık

3.2.1. Enformel Sosyal Ağlar

Mezhep kimliği ile akraba ve komşu ziyaretleri arasında bağıntı olduğu belirlenmiştir (Tablo 5). Bu bağıntıya göre Sünniler daha çok akraba ve komşu ziyareti yapan, etkileşimi daha yüksek kesim olmaktadır (%97). Aleviler ve diğer mezhepler ise akraba ve komşu ziyaretini daha seyrek yapmaktadırlar (Tablo 5). Bu ayrışmaya rağmen, altı çizilmesi gereken bir husus enformel sosyal ağların genel olarak tüm mezhepler için birincil sosyal etkileşim ortamı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 5: Mezhep * Akraba ve Komşu Ziyaretleri Yapmak (%)

		Sürekli	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Mezhep	Alevi	58,8	23,5	17,6	100,0
	Sünni	69,4	27,6	3,0	100,0
	Diğer	50,0	35,7	14,3	100,0
	Toplam	68,2	27,8	4,0	100,0

p<0,05 sd:4 x²:13,98

Mezhep kimliği ile düğün ve nişan törenlerine katılım arasında bağıntı belirlenmiştir. Araştırmaya katılan Alevilerin onda biri, diğer mezheplerin ise ancak üçte biri bu tür bir katılımı hiçbir zaman tercih etmezken, genel olarak “düğün ve nişan törenleri” Alevi ve Sünnilerin daha çok katıldıkları sosyal etkileşim/ağ türü olarak ortaya çıkmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6: Mezhep * Düğün ve Nişan Törenlerine Katılmak (%)

		Sürekli	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Mezhep	Alevi	76,5	11,8	11,8	100,0
	Sünni	67,5	29,8	2,7	100,0
	Diğer	28,6	42,9	28,6	100,0
	Toplam	66,5	29,5	4,0	100,0

p<0,05 sd:4 x²:31,23

Benzer şekilde mezhep kimliği ile cenaze törenlerine katılım arasında da bir bağıntı bulunmaktadır (Tablo 7). Buna göre araştırmaya katılan Sünnilerin %94,9’u cenaze törenlerine katılırken, bu oran Alevilerde %82,4 olarak gerçekleşmiştir. Alevilerde cenaze törenlerine hiçbir şekilde katılmama davranışı daha yaygın gözükmektedir. Diğer mezhepler için bu oran daha da yükselmektedir (%28,6).

Tablo 7: Mezhep * Cenaze Törenlerine Katılmak (%)

		Sürekli	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Mezhep	Alevi	52,9	29,4	17,6	100,0
	Sünni	67,8	27,1	5,1	100,0
	Diğer	50,0	21,4	28,6	100,0
	Toplam	66,5	27,0	6,5	100,0

p<0,05 sd:4 x²:16,10

Mezhep kimliği ile ibadethaneye gitme arasında da bağıntı belirlenmiş olup (Tablo 8), ibadetini cemaat ile birlikte yerine getirme davranışı Sünnilerde çok yaygın gözükmektedir.

Tablo 8: Mezhep * İbadethaneye (cami, kilise, cem evi vb.) gitmek (%)

		Sürekli	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Mezhep	Alevi	11,8	70,6	17,6	100,0
	Sünni	48,8	45,3	6,0	100,0
	Diğer	50,0	7,1	42,9	100,0
	Toplam	47,2	45,0	7,8	100,0

$p < 0,05$ $sd:4$ $\chi^2:37,60$

Araştırmaya katılan Sünnilerin yaklaşık yarısı “sürekli” kalan yarısı da “ara sıra” ibadethaneye gittiklerini ifade ederken, Alevilerin beşte biri “hiçbir zaman” ibadethaneye gitmediklerini söylemişlerdir. Diğer mezheplerle karşılaştırıldığında “ibadethaneye devam etmek” Alevi ve Sünniler de daha yaygındır. Diğer mezheplerdeki kimselerin ise yarısı sürekli ibadethaneye gitmekte diğer yarısı da hiçbir zaman gitmemektedir (Tablo 8).

3.2.2. Formel Sosyal Ağlar

Mezhep ile dernek ve benzeri sivil toplum kuruluşlarına ve dini ve kültürel topluluklara mensubiyet arasında anlamlı bir bağlantı tespit edilememiştir. Ancak Alevilerin Sünnilere göre hem sivil toplum kuruluşlarına (%11,8) hem de dini ve kültürel topluluklara (%23,5) daha fazla üye oldukları görülmektedir (Tablo 9 ve 10). Bu sonuçlar bize politik olmayan gönüllü örgütlere katılım bakımından mezhepler arasında anlamlı bir sosyal sermaye farkının olmadığını göstermektedir. Bu durum genel olarak Türkiye toplumunda politik olmayan gönüllü katılımın hala düşük düzeyde olduğunu da teyit etmektedir. Nitekim yapılan birçok araştırmaya göre Türkiye bireysel sivil katılım açısından 47 ülke arasında, kişi başı ortalama 0,5 üyelikle 45. Sırada yer almaktadır (Erdoğan, 2006: 11). Türkiye’de sosyal ağlar bakımından formel ve “v tipi” olarak tarif edilen ağlardan daha çok enformel, “f-tipi” ağlar kullanılmakta, aile/akraba/komşuluk ilişkileri hala önemini yüksek düzeyde korumaktadır. Bu durumun mezheplere göre de fazlaca değişmediği gözlenmektedir.

Tablo 9: Mezhep * Dernek ve Sivil Toplum Kuruluş Üyeliği (%)

		Var	Yok	Toplam
Mezhep	Alevi	11,8	88,2	100,0
	Sünni	8,4	91,6	100,0
	Diğer	14,3	85,7	100,0
	Toplam	8,8	91,2	100,0

$p > 0,05$ $sd:2$ $\chi^2:.,78$

Tablo 10: Mezhep * Herhangi Bir Dini/Kültürel Topluluk/Cemaate Mensubiyet (%)

		Yok	Var	Toplam
Mezhep	Alevi	76,5	23,5	100,0
	Sünni	81,0	19,0	100,0
	Diğer	85,7	14,3	100,0
	Toplam	81,0	19,0	100,0

$$p>0,05 \quad sd:2 \quad x^2:42$$

Ancak siyasal katılım konusuna gelince mezhep ile siyasi partilere üyelik arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan Alevilerin üçte biri bir siyasi partiye üye iken, Sünnilerde bu oran %6,8'e düşmektedir. Tablo 11 tümüyle değerlendirildiğinde Alevilerin siyasi partilere Sünnilerden ve diğer mezhep mensuplarından daha fazla üye oldukları anlaşılmaktadır (Tablo 11).

Tablo 11: Mezhep * Siyasi Parti Üyeliği (%)

		Var	Yok	Toplam
Mezhep	Alevi	29,4	70,6	100,0
	Sünni	6,8	93,2	100,0
	Diğer	0,1	99,1	100,0
	Toplam	7,5	92,5	100,0

$$p<0,05 \quad sd:2 \quad x^2:13,18$$

3.2.3. Gönüllü Katılım

Mezhep ile fakirlere yardım yapmak arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir. Sünnilerin %40,9'u fakirlere yardım etmeyi "her zaman" bir davranış olarak sergilerken, "ara sıra" yardım yapanlarla birlikte bu oran %97,3'e çıkmaktadır. Bu sonuçtan Sünnilerin fakirlere yardım etmeyi daha dini bir vecibe olarak gördükleri değerlendirilebilir. Alevilerde hiçbir zaman fakirlere yardım etmeyen kesim araştırmaya katılanların yaklaşık beşte birini oluşturmaktadır (Tablo 12).

Tablo 12: Mezhep * Fakirlere yardım etmek (%)

		Fakirlere yardım etmek			
		Her zaman	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Mezhep	Alevi	11,8	70,6	17,6	100,0
	Sünni	40,9	56,4	2,7	100,0
	Diğer	14,3	71,4	14,3	100,0
	Toplam	38,8	57,5	3,8	100,0

$$p<0,05 \quad sd: 4 \quad x^2:20,83$$

Mezhep ile dini amaçlı kuruluşlara maddi yardım yapmak arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilmiştir (Tablo 13). Sünnilerin dörtte biri dini amaçlı kuruluşlara “her zaman” maddi yardım sağlarken, “ara sıra” yardım edenlerle birlikte Sünnilerin %84,8’inin dini amaçlı kuruluşlara maddi yardım eden en geniş kesimi oluşturduğu görülmektedir. Bu tablodan Alevilerin ise bu türden yardımı yapmamakta daha tavırlı oldukları, dini amaçlı kuruluşlara daha mesafeli durdukları söylenebilecektir. Nitekim Alevilerin %41,2’si “hiçbir zaman” yardım etmediklerini söylerken, “her zaman” yardım edenler ancak %1’lik bir kesim olmaktadır. Buna karşılık mezhep ile eğitim amaçlı kuruluşlar ya da sosyal/kültürel amaçlı kuruluşlara maddi yardım etmek arasında anlamlı bir bağıntı tespit edilememiştir (Tablo yoğunluğu nedeniyle bu verilerin bulunduğu tablolara yer verilmemiştir).

Tablo 13: Mezhep * Dini amaçlı kuruluşlara maddi yardım yapmak (%)

		Her zaman	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Mezhep	Alevi	0,8	58,0	41,2	100,0
	Sünni	23,8	61,0	15,2	100,0
	Diğer	7,1	78,6	14,3	100,0
	Toplam	22,2	61,5	16,2	100,0

$p < 0,05$ sd:4 $\chi^2:13,13$

Mezhep ile kurban kesmek arasında anlamlı bir bağıntı vardır (Tablo 14). Araştırmaya katılan Sünnilerin üçte ikisi “her zaman”, neredeyse kalanı da “ara sıra” kurban kesmektedir. Alevilerin ise üçte biri “her zaman” kurban keserken, yaklaşık beşte biri “hiçbir zaman” kurban kesmemektedir. Bu sonuçlardan Sünnilerin başka her türlü değişken dikkate alındığında bile bir dini vecibe olarak “kurban kesmeye” önem verdiği ve bu konuda daha hassas oldukları söylenebilecektir. Benzer bir bağıntı mezhep ile sadaka vermek arasında görülmektedir (Tablo 15).

Tablo 14: Mezhep * Kurban Kesmek (%)

		Her zaman	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Mezhep	Alevi	29,4	52,9	17,6	100,0
	Sünni	69,1	25,2	5,7	100,0
	Diğer	35,7	57,1	7,1	100,0
	Toplam	66,2	27,5	6,2	100,0

$p < 0,05$ sd:4 $\chi^2:18,82$

Araştırmaya katılan Alevilerin yaklaşık üçte biri, Sünnilerin ise yarıdan fazlası “her zaman” sadaka vermektedir. Ancak Alevilerin diğer üçte birlik kesimi sadaka verme davranışında “hiçbir zaman” bulunmamaktadır. Verilerin değerlendirmesinden, Alevilerin

meseleye daha seküler ve sosyal yardımlaşma temelinde yaklaştığı, Sünnilerin ise daha çok dini vecibe olarak sadaka vermeyi değerlendirdikleri ifade edilebilecektir. Kurban kesmek, sadaka vermek ve ibadethaneye gitmek davranışları dindarlığın ölçütü olarak birlikte değerlendirildiğinde Sünnilerin daha dindar oldukları, Alevilerin ise daha seküler oldukları sonucunu çıkartmak da yanlış olmayacaktır. Bu sonuç yapılan başka araştırmaların bulguları ile paralellik göstermektedir. Nitekim Çarkoğlu (2006: 39) Türkiye genelinde yaptığı bir araştırmada Alevileri laik uca daha yakın ve daha az dindar olduklarını tespit etmiştir.

Tablo 15: Mezhep * Sadaka vermek (%)

		Her zaman	Ara sıra	Hiçbir zaman	Toplam
Mezhep	Alevi	29,4	41,2	29,4	100,0
	Sünni	55,3	40,4	4,3	100,0
	Diğer	21,4	71,4	7,1	100,0
	Toplam	53,0	41,5	5,5	100,0

$p < 0,05$ $sd:4$ $\chi^2:26,56$

Ancak genel olarak mezheplerin dindarlığı ile güven ve maddi yardımda bulunma (bağış) arasındaki bağıntılara bakıldığında; daha dindar Aleviler ve daha dindar Sünniler birbirlerine daha çok güvenmekte mi? Ya da dindarlar sosyal sermaye göstergesi olarak sayılan dini, sosyal-kültürel ve eğitim kuruluşlarına daha çok maddi yardım yapıyorlar mı? Sorularının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Buna ilişkin veriler literatürde ifade edildiği gibi dindarlığın sosyal sermaye üretiminde bir katkısı var mıdır? sorusuna cevap teşkil edecektir.

Bu amaçla, mezhep mensuplarının ibadethaneye gitmeleri, kurban kesmeleri ve sadaka vermeleri bileşeni dindarlık endeksi olarak belirlenmiş ve bu üç değişkenin toplam değerleri üzerinden analiz yapılmıştır. Bu değişkenlerin cevapları olan “sürekli, ara sıra, hiçbir zaman” değerleri dindarlık değişkeninin alt gurupları olarak birleştirilmiştir.

Mezhep mensuplarının dini vazifeleri yerine getirme sıklıkları ile insanlara güvenleri arasında yapılan bağıntı analizinde anlamlı bir bağıntı belirlenmemiştir. İnsanlara güven olgusunun dini kimlikten çok başka sosyolojik ve psikolojik değişkenlere bağlı olduğu söylenebilir.

Sünnilerin dini vazifelerini yapma sıklıkları ile Alevilere güvenleri arasında anlamlı bir bağıntı olduğu tespit edilmiştir. Sünnilerden dini vazifeleri sürekli yapanların %17,2’si, ara sıra yapanların %29,3’ü, hiç yapmayanların ise %25’i Alevilere güvendiklerini belirtmişlerdir. Dini vazifelerini sürekli yapan Sünnilerin %33,4’ü Alevilere hiçbir zaman

güvenmediklerini belirtmişlerdir. İbadetlerini ara sıra yapan ve hiç yapmayan Sünnilerin Alevilere güvenmeme oranlarının (%39,0 - %62,5) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Dini vazifeleri düzenli ve sürekli yerine getirmenin güvensizliği azalttığı, dindarlık ve sosyal sermaye arasındaki literatüre uygun şekilde sosyal sermaye üreten bir eylem olduğu söylenebilir ki bu, değişik dini/mezhebi inançlara arasında kaynaşmaya katkı sağlamaktadır.

Mezhep mensuplarının dini vazifeleri yerine getirme sıklıkları ile Sünnilere güvenleri arasında yapılan bağıntı analizinde; Sünnilerin dini vazifelerini yapma sıklıkları ile Sünnilere güvenleri arasında anlamlı bir bağıntı olduğu belirlenmiştir. Sünnilerden dini vazifeleri sürekli yapanların %30,6'sı, ara sıra yapanların %24,4'ü, hiç yapmayanların ise %12,5'i Sünnilere güvendiklerini belirtmişlerdir. Dini vazifelerini hiç yapmayan Sünnilerin %62,5'i Sünnilere hiçbir zaman güvenmediklerini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede, dini vazifeleri yerine getirmeme durumunun, başka dini/mezhebi kimlikten olan insanların yanı sıra kendi dini/mezhebi kimliğine güvenmekte de olumsuz bir etki yaptığı söylenebilir.

Mezhep mensuplarının dini vazifeleri yerine getirme sıklıkları ile gayri Müslimlere güvenleri arasında anlamlı bir bağıntı bulunmamıştır. Gayri Müslimlere olan güvenin belirleyicisi olarak toplum genelinde yaygın dini anlayışın, tarihi ve kültürel algılamaların daha etkili olduğu söylenebilir. Değişik dinden/mezhepten olan insanların birebir tanışıklığının güveni artırıcı etki sağlayacağı iddia edilebilse de, mevcut durumda böyle bir yaklaşımdan çok tarihsel önyargıların güven düzeyine daha çok etki ettiği daha doğru bir yorum olsa gerektir.

Mezhep mensuplarının dini vazifeleri yerine getirme sıklıkları ile dini amaçlı kuruluşlara yardım yapmaları arasında yapılan bağıntı analizinde; Sünnilerin dini vazifelerini yapma sıklıkları ile bu amaçlı kuruluşlara yardım yapmaları arasında anlamlı bir bağıntı olduğu belirlenmiştir. Alevilerden dini ibadetlerini ara sıra yapanların %83,3'ü bu tür yerlere ara sıra yardım yaptıklarını belirtirlerken, Sünnilerden dini vazifeleri sürekli yapanların %24,1'i, ara sıra yapanların %24,4'ü, hiç yapmayanların ise %12,5'i bu tür kuruluşlara sürekli yardım yaptıklarını dile getirmişlerdir. Dini vazifelerini hiç yapmayan Sünnilerin ise %75'i bu tür kuruluşlara hiçbir zaman yardım yapmadıklarını ifade etmişlerdir.

Mezhep mensuplarının dini vazifeleri yerine getirme sıklıkları ile eğitim amaçlı kuruluşlara yardım yapmaları arasında yapılan bağıntı analizinde ise; Sünnilerin dini vazifelerini yapma sıklıkları ile bu amaçlı kuruluşlara yardım yapmaları arasında anlamlı bir bağıntı olduğu belirlenmiştir. Sünnilerden dini vazifeleri sürekli yapanların %19,4'ü, ara sıra

yapanların %26,8'i bu tür kuruluşlara sürekli yardım yaptıklarını belirtmişlerdir. Dini vazifelerini hiç yapmayanların %12,5'inin ara sıra yardım yaptıkları, %87,5'inin ise hiçbir zaman yardım yapmadıkları belirlenmiştir.

Mezhep mensuplarının dini vazifeleri yerine getirme sıklıkları ile sosyal/kültürel amaçlı kuruluşlara yardım yapmaları arasında yapılan bağıntı analizinde; Sünnilerin dini vazifelerini yapma sıklıkları ile bu amaçlı kuruluşlara yardım yapmaları arasında anlamlı bir bağıntı olduğu belirlenmiştir. Sünnilerden dini vazifeleri sürekli yapanların %17'si, ara sıra yapanların %22'si, ve hiç yapmayanların % 12,5'i bu tür kuruluşlara sürekli yardım yaptıklarını belirtmişlerdir.

Bütün bu değerlendirmeler doğrultusunda dini anlayışın (mezhebin) dindarlığının sosyal kaynaşma göstergelerinden olan güveni sağlamada, kişilere ve kurumlara yardım yapmayı teşvik etmekte önemli bir sosyal sermaye olduğu söylenebilecektir.

Sonuç

Öncelikle belirtmek gerekir ki Kahramanmaraş örneğinde de Türkiye toplumuna paralel olarak insanlara güven düzeyi düşük çıkmaktadır. Genel güven ya da sosyal güven düzeyinin düşük çıkmasının kavramsal bölümde tartışıldığı gibi, ekonomik eşitsizlikler, sosyal devletin niteliği, sosyal yapının bireysellik düzeyinin fazla olmaması, bu itibarla temel etkileşimin gruplar arasında ve stratejik güvene dayalı gerçekleşmesi, seküler-rasyonel değerlerden daha çok geleneksel değerlerin ağırlıkta olması gibi çeşitli açıklamaları yapılabilir.

Mezhepler arası güven ve gayrı Müslimlere yönelik güvene bakıldığında ise araştırmanın bulguları içerisinde dikkat çeken hususlardan biri; Alevilerin güven duygularında mezhep kimlikleri belirleyici iken ki, neredeyse başka bir Alevi'ye güvensizlik gösterilmemekte ve %85 düzeyinde her zaman güvenilmektedir, Sünnilerde mezhepsel kimlikten daha çok genel anlamda dinin belirleyici olduğudur. Nitekim tüm kimlikler açısından gayrı Müslimler en fazla güvenilmeyen kesimi oluşturmaktadır. Bu, en çok da Sünniler için geçerli gözükmektedir. Ayrıca dini vazifelerini sürekli yapan Sünnilerin Alevilere güvenmeme oranı ibadetlerini ara sıra yapan ve hiç yapmayanlarından daha düşüktür. Bu sonuçlar, aynı dinden olmak unsurunun ve kişilerin dindarlığının, Türkiye toplumunda güven üzerinde olumlu etkide bulunduğu değerlendirilmesini yapmaya olanak sağlamaktadır.

Literatürde dinin hiyerarşik örgütlenmediği, diğerini dışlayıcı bir öğretiler dayandırdığı müddetçe hem güven hem de sivil bağlılık üzerinde olumlu etkide bulunduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda kurban kesmek, sadaka vermek ve ibadethaneye gitmek davranışları dindarlığın ölçütü olarak birlikte değerlendirildiğinde; bu araştırmanın sonucunun literatürde yer alan araştırmaları teyit ettiği ve mezheplerin dindarlığının güven üzerinde olumlu etkide bulunduğu görülmektedir.

Sosyal sermaye literatüründe güveni yüksek toplumların daha çok formel etkileşim içerisinde oldukları, sivil topluma daha çok örgütlü katıldıkları bilinmektedir. Tersinden ise bir topluluktaki güven düşük ise, gönüllü örgütlenmelerin sayısı ve etkinliği azalmaktadır (Putnam, 2000: 401). Bu çerçevede sivil bağlılığın enformel ve formel ilişkiler boyutuna bakıldığında; düşük güvenli Türkiye toplumunda örgütlü katılımın da düşük kaldığı, ancak enformel ilişkilerin yoğun olarak kurulduğu görülmektedir. Genel olarak Türkiye’de sosyal ağlar bakımından enformel, f-tipi ağlar kullanılmakta, aile/akraba/komşuluk ilişkileri hala önemini yüksek düzeyde korumakta ve nişan/düğün törenleri ve cenazelere katılım, ibadethaneye gitmek gibi etkileşimler ön plana çıkmaktadır. Bu durumun mezheplere göre de fazlaca değişmediği gözlenmektedir. Ancak Alevilerde bölgesel olarak çoğu zaman gizlemek zorunda kaldıkları mezhepleri sadece güven üzerinde değil, politik katılım ve enformel ilişkiler düzeyinde de ciddi farklılaşmaya yol açmaktadır.

Sivil toplum/dernek üyeliği tüm mezhepler için genel olarak düşük düzeyde kalsa da siyasi parti üyeliği konusunda durum değişmekte ve özellikle Alevilerin siyasi partilere Sünnilerden ve diğer mezhep mensuplarından daha fazla üye oldukları görülmektedir.

Sivil bağlılığın gönüllü yardımlar boyutu ile mezhep ilişkisi analizinden ise Alevilerin sadaka vermeye daha seküler ve sosyal yardımlaşma temelinde yaklaştığı, Sünnilerin ise daha çok dini vecibe olarak değerlendirdikleri ifade edilebilecektir.

Kaynakça

- Berger-Schmitt, R (2000). "Social Cohesion As an Aspect of the Quality of Societies: Concept and Measurement". Mannheim: Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA) EuReporting Working Paper No.14. 2000.
- Bourdieu, P. (1986). "The Forms of Capital". John G. Richardson (Der.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Chen, X. (2000), [Both Glue and Lubricant: Transnational Ethnic Social Capital as a Source of Asia-Pacific Subregionalism](#), Policy Sciences, Vol. 33, No. 3 pp.269-287.
- Coleman, J. (2003). Religious Social Capital: Its Nature, Social Location and Limits, *Religion as Social Capital: Producing the Common Good içinde*. C. E. Smidth (Der.), 2003. Texas: Baylor University Press. s: 33-47
- Coleman, J. S.(1990) *Foundations of Social Theory*, Cambridge: Harvard University Press.
- Coleman, J.S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital" in *American Journal of Sociology*. 94:95-120.
- Cote, S ve Healy, T. (2001) *The Well-being of Nations. The Role of Human and Social Capital*. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- Çarkoğlu, A ve Toprak, B. (2006). *Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. Ankara: Tesev Yayınları, Aralık 2006.
- Erdoğan, Emre. (2006), *Sosyal Sermaye, Güven ve Türk Gençliği*, http://www.urbanhobbit.net/PDF/Sosyal%20Sermaye_emre%20erdogan.pdf,
- Field, (2009). *Sosyal Sermaye*, Ankara: İletişim Yayınları
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: The Free Press.
- Fukuyama, F. (2001). "Social Capital, Civil Society and Development." *Third World Quarterly* 22: 7-20.
- Gittell, R. ve Vidal, A. 1998. Community Organizing. Building Social Capital as a Development Strategy. London: Sage. 1998.
- Gundelach, Peter ve Torpe, Lars (1996) 'Voluntary associations; New types of associations and democracy', Paper presented to the ECPR Joint sessions of Workshops, Oslo.
- Inglehart, J; Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy*. New York, Cambridge University Press
- Kawachi, I; Coutts, A; Pinto, P; Cave, B, Social Capital Indicators in UK, A Research project for the Commission for Racial Equality, Ben Cave Associates Ltd, Haziran 2007
- Kearns, A. and Forrest, R. (2001) Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12): 2125-2143
- Lewandowski, J. D. (2006). "Capitalising Sociability: Rethinking the Theory of Social Capital", *Assessing Social Capital: Concept, Policy and Practice*. Rosalind Edwards, Jane Franklin ve Janet Holland (Der.) UK: Cambridge Scholars Press. 2006: 14-29
- Nagy, G. 2009-08-08 "**Social Capital and Religion**" Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association Annual Meeting, Hilton San Francisco, San Francisco, CA 2010-07-08, http://www.allacademic.com/meta/p307433_index.html

- OECD. *The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital*. OECD: Paris. 2001.
- Portes, A ve Landolt, P. (1996) "The Downside of Social Capital". *The American Prospect* (26) Mayıs-Haziran. S: 18-21, 94.
- Putnam, Robert D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R. 1995. "Bowling Alone: America's Declining Social Capital" in *Journal of Democracy*. 6: 65-78.
- Putnam, R. 2000. *Bowling Alone : The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R. D. 2001. **Social Capital: Measurement and Consequences**, <http://www.oecd.org/dataoecd/25/6/1825848.pdf>
- Smidth, C. E. (Der.). (2003). "Introduction". *Religion as Social Capital: Producing the Common Good*. Texas: Baylor University Press. S: 1-19
- Thompson, K. 1982. *Emile Durkheim*. London: Tavistock Publications.
- Uslaner, E. M; Brown, M. Inequality, Trust and Political Engagement. Annual Meeting of American Political Science 29 ağustos- 1 Eylül 2002. Boston. http://siteresources.worldbank.org/EXTECAREGTOPSOCDEV/Resources/Uslaner_Inequality_trust_political_engagement.pdf
- Wilkinson, R. G. (1996). *Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality*. London: Routledge.